

KORA VASKORI LELETEK DÉL-BORSODBAN

KEMENCZEI TIBOR

Az Alföld kora vaskori történetének érdekes, fontos emlékei kerültek elő évtizedekkel ezelőtt Borsod megye déli felében. Felfedezésük, feltárásuk idején történeti jelentőségüket nem ismerték fel, s csak újabban történt rájuk hivatkozás a szakcikkekben.¹ A leletek előkerülési körülményeinek ismertetése, részletes értékelésük azonban mindmáig nem történt meg. Ezért a miskolci Herman Ottó Múzeumban levő egykori feljegyzések, vázlatrajzok, fényképek alapján az alábbiakban ismertetjük ezeknek a feltárásoknak eredményeit.

A korai vaskor első emléke Borsod megyében 1901-ben *Tiszakeszi-Szódadombon* került a napvilágra. A Szódadomb közvetlenül a Tisza partján fekszik, s több kor emléket rejt magában. Nagy kiterjedésű bronzkori telep, temetkezések leleteire több ízben bukkantak itt. 1901-ben *Gálffy Ignác*, a miskolci múzeum akkori igazgatója ásott ki egy temetkezést. A sírban egy K-Ny-i irányban, zsugorított helyzetben fekvő csontvázat talált. Emellett a következő leletek voltak: 1. a koponya előtt állatsontok, az egykori sírleírás szerint egy marhalapocka csont is; 2. a medencénél egy átfúrt végű fenőkő. H: 18,8 cm (2. kép 1); 3. A térdcsontok előtt egy fekete színű, nagy edény. M: 31, Szátm: 22,5, Fátm: 12 cm (2. kép 2); 4. Csésze, világosszürke színű. M: 7,9, Szátm: 13–15 cm (2. kép 3).² Lelt. szám: 53. 295. 1–3.

1930-ban *Megay Géza* tárt fel *Ároktő-Dongóhalmon* két kora vaskori temetkezést. A Dongóhalom a Tiszától nem messze emelkedő bronzkori többretegű település, amelynek a tetején a korai vaskorban és a magyar honfoglalás kor idején is temetkeztek. *Megay Géza* itt 21 temetkezést tárt fel, amelyek közül a 6. és 8. számú származott a korai vaskorból, a többi honfoglalás kori volt.³

6. sír. Fejjel kelet felé, nyújtott helyzetben fekvő csontváz. Hossza: 165 cm. leletei: 1. a jobb könyökcsontnál csésze. M: 4,5, Szátm: 8, Fátm: 2,5 cm (2. kép 5); 2. A jobb alkarnál nagy edény. Fekete, belül barna. M: 27, Szátm: 22,5, fátm: 11 cm (4. kép 4). 3. Az edény szájánál állatsont, lapockadarab. Lelt. szám: 53. 583. 1,2.

8. sír. Mélysége 50 cm. Fejjel kelet felé, nyújtott helyzetben fekvő csontváz, rossz megtartású. Leletek: 1. a bal alkarcsont mellett nagy edény. Sötétszürke. M: 30, Szátm: 15, Fátm: 12,7 cm (2. kép 6); 2. Csésze a bal felkarcsontnál. Szürke. M: 5,7, Szátm: 8,2 cm (2. kép 9). 3. Az első edény mellett, a bal combcsontnál csupor. Szürke. M: 9,5, Szátm: 7,8 cm (2. kép 7). 4. Tál a bal lábsont mellett. Sötétszürke. M. 4,5, Szátm: 17,5 cm (2. kép 8). Lelt. szám: 53. 584. 1–4.

1. *Patek E.*, 1980. 157.; *Kemenczei T.*, 1981. 81–82.

2. *Gálffy I.*, 1901. 45.

3. *K. Végh K.*, 1970. 16.

Ároktó–Dongóhalmon 1966-ban is volt leletmentő ásátás, amelynek során egy korai vaskorból származó temetkezés került elő. Ezenkívül még 15 honfoglalás kori sírt is feltártak.

4. sír. Hamvasztásos temetkezés. Mélysége: 20 cm. Leletek: 1. Urna alsó része. Benne hamvak voltak. Szürke. Fátm: 11,4 cm (3. kép 4). 2. Behajló peremű tál. Sötét-szürke. M: 6,2, Fátm: 7,4 cm (3. kép 1). 3. Korsó. Szürke. M: 9,5 cm (3. kép 2). 4. Vasgyöngy. Átm: 3 cm (3. kép 3). 5. Állatsont az urna mellett. Lelt. szám: 69. 35. 1–4.

1932-ben *Ároktó–Pélypusztán* Megay Géza végzett leletmentő ásátást. A Tiszadrogmára vezető út építése során bukkantak a temetkezésekre. Ezek többsége az avar korból származik.⁴ Az avar temetőtől délre 350 méter távolságra öt kora vaskori sír is előkerült. Térkép nem készült az elhelyezkedésükről. Az ásató feljegyzése szerint távolságuk egymástól és irányításuk teljesen rendszertelen volt. Ezeknek a síroknak a számozása az avar temetkezésekkel együtt történt.

22. sír. ÉNy-i irányban, nyújtott helyzetben fekvő csontváz, Hossza: kb. 150 cm. Leletek: 1. Díszített csontlemez a bal vállcsont közelében. Fele van meg. H: 7,2 cm (3. kép 5). 2. Nagy edény a bal karcsont mellett. Szürke. M: 27,8, Szátm: 19, Fátm: 10,2 cm (3. kép 7). 3. Csésze töredékei, sötétszürkék (3. kép 6). 4. Csésze töredékei az előbbi csésze mellett. Elvesztek. 5. Lapos, ovális csiszolt kódarab a bal lábszárnál. Elveszett. Lelt. szám: 53. 949. 1, 64. 33. 1.

24. sír. Mélység: 80 cm. Ny–ÉNy-i irányban, nyújtott helyzetben fekvő csontváz. Hossza kb. 150 cm. Leletek: 1. A bal vállcsontnál nagy edény, fekete. M: 31,7, Szátm: 15,5, Fátm: 12,6 cm (3. kép 8); 2. Csésze az előbbi edény oldala mellett a koponyánál. Szürke. M: 6, Szátm: 6,7, Fátm: 2,3 cm (3. kép 9). 3. Állatsontok, közöttük bordák, lapockadarab a bal alkar – combcsont mellett. Lelt. szám: 53. 590. 1–2.

25. sír. Mélység: 64 cm. ÉNy-i irányban, nyújtott helyzetben fekvő csontváz. Hossza: kb. 162 cm. Leletek: 1. A koponya jobb oldalánál tál. Szürke. M: 10, Szátm: 33 cm (4. kép 1). 2. Emellett nagy edény. Fekete. M: 29, Fátm: 12 cm (4. kép 2). Lelt. szám: 53. 951. 1–2.

26. sír. Mélység: 100 cm. Ny-i irányban nyújtott helyzetben fekvő csontváz. Bolygatott, az ásató feljegyzése szerint „a koponya külön találtatott”. Leletek: 1. A bal vállcsontnál csésze. Szürke. M: 6,6, Szátm: 8, Fátm: 4 cm (4. kép 3). 2. Összetört nagy edény a csésze mellett. M: 30,3, Szátm: 20, Fátm: 11,9 cm (4. kép 4). 3. Állatsontok a bal alkar és a combcsont mellett. 4. Bronz gyűrű a bal ujjcsontoknál. Elveszett. Lelt. szám: 53. 952. 1–2.

27. sír. Mélység: 30 cm. Bolygatott, É–ÉNy-i irányban fekvő gyermekcsontváz. Hossza: 62 cm. Leletek: 1. Tálka a koponyánál. Elveszett. 2. Bögre a koponya bal oldalánál, elveszett. 3. Nagy edény peremmel lefelé a bordákon, s a medencén. Elveszett. 4. Kis tálka az előbbi edény alatt, elveszett. 5. Összetört csésze a bal lábsontnál. Oldalán kis kiöntőcső van. Hiányos, szürke. (4. kép 5). Lelt. szám: 53. 953. 1.

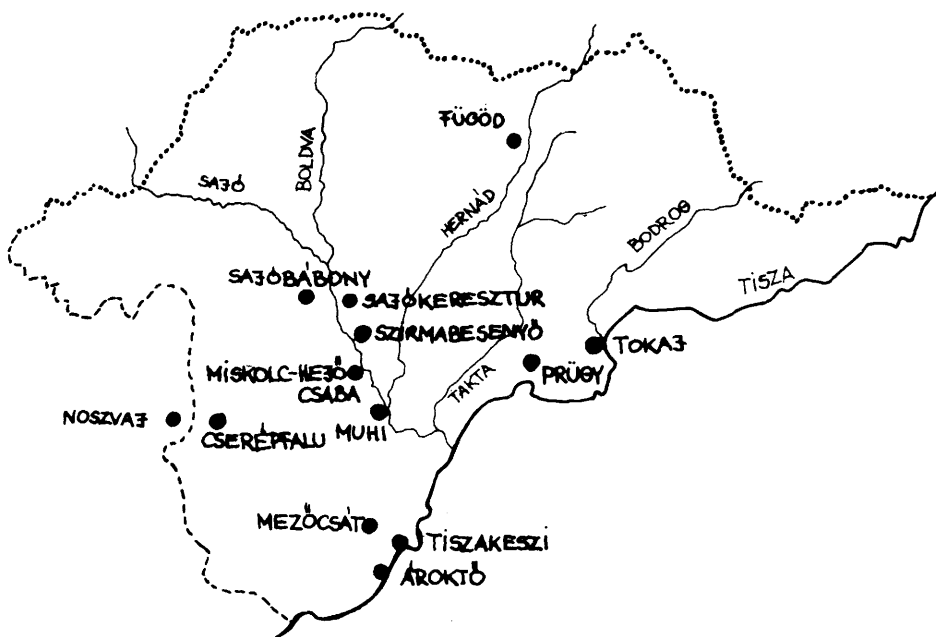
A felsorolt leleteken kívül a miskolci Herman Ottó Múzeumban vannak olyan agyagedények is, amelyeknek előkerülési körülményeit nem ismerjük, azonban formai jellegzetességeik alapján minden valószínűség szerint a korai vaskor emlékei közé tartoznak. Ezek a következők:

Miskolc, Hejőcsaba–Cementgyár. Csésze, szürke. M: 8,4, Szátm: 10,5, Fátm: 6,7 cm (4. kép 6). Lelt. szám: 53. 736. 1.

Muhi, Jászoltó-dűlő. 1931-ben bögrét találtak itt. Színe szürke. M: 9,1, Szátm: 11, Fátm: 6,8 cm (4. kép 7). Lelt. szám: 53. 531. 2.

Noszvaj. Bögre, barnásszürke. M: 4,5, Szátm: 1,6, Fátm: 5 cm. Lelt. szám: 53. 591. 1. (4. kép 10)

4. K. Végh K., 1968. 47.

1. kép. Kora vaskori lelőhelyek Borsod megyében

Sajóbáony. 1950-ben került elő itt egy urna alakú edény. Színe fekete, belül barna. Hiányos, kiegészített. M: 30 cm (5. kép 1). Lelt. szám: 53. 732. 1.

Szirmabesenyő. A község környékéről Szirmay Alfréd gyűjteményéből a század elején kerültek be leletek a miskolci múzeumba. Közülük a korai vaskorból származnak a következők: 1. Urna alakú edény. Színe barna. M: 23,5, Szátm: 17, Fátm: 9,2 cm (5. kép 2). 2. Csésze, füle letört, szürke. M: 5,8, Szátm: 8,5 cm (4. kép 8). 3. Csupor, barna. M: 9,5, Szátm: 5,2, Fátm: 3,2 cm (4. kép 9). 4. Tál kívül barna, belül fekete, alul kiegészített. M: 11,5, Szátm: 21 cm (5. kép 6). Lelt. szám: 53. 624. 3, 6, 12, 53. 749. 1.

Sajókeresztúr. Tál, fekete. M: 11, Szátm: 27,7, Fátm: 9 cm (5. kép 5.). Lelt. szám: 53. 731. 1.

Tiszakeszi – Tisza utca. 1959-ben találtak itt egy nagy edényt. Színe fekete, belül barna. M: 21,8, Szátm: 20,3, Fátm: 9,7 cm (5. kép 3). Lelt. szám: 60. 17. 1.

Tokaj környéke. A tokaji helytörténeti gyűjteményből a miskolci múzeumba került leletek között egy kora vaskori csésze is van. Színe barna, a két füle kiegészítés. M: 6,3, Szátm: 8,5 cm (5. kép 4). Lelt. szám: 68. 7. 89.

Cserépfalu–Mésztelek. Az előbb felsoroltakkal ellentétben az innen származó leletek ásatás során kerültek a napvilágra. Korek József végzett itt 1960-ban egy kisebb feltárást. A lelőhely egy meredek oldalú hegytető, amelynek közepén egy észak–déli irányú kővel magasztott sánc húzódik. Ezen keresztül és mellette kétoldalt ástak ki egy-egy kutatóárkot. Ezekből edénytöredékek kerültek a napvilágra. Más, településre utaló emléket nem találtak. Az előkerült edénytöredékek egy korsó oldaltöredéke (5. kép 12), ujjbenyomásos bordával díszített fazékrészek (5. kép 7–9), behajló peremű tálak oldalrészei (5. kép 10, 11) voltak. Egy fazéktöredéken a perem alatt vízszintes sorban lyukak vannak. Lelt. szám: 62. 22. 1–13.

A Dél-Borsodból származó kora vaskori emlékegyet legnagyobb részét, összesen 55 temetkezést, Mezőcsátón ásatta ki Patek Erzsébet. Ezekről a leletekről eddig csak

előzetes közlemények jelentek meg.⁵ A Mátra hegységtől délre, az Észak-Alföld nyugati részén, Heves megyében is több helyen tárták fel a kora vaskori népesség sírjait. Ezek közül csak a fűzesabony-öregdombi temetkezések leleteit közölték.⁶ Az ebből a korszakból származó sírok a Dél-Alföldön, Szeged környékén is előkerültek.⁷

A felsorolt, a miskolci múzeumban levő kora vaskori kerámialeletek között három különböző eredetű csoportot tudunk szétválasztani. Az elsőbe a helyi, késő bronzkori lakosság fazekasságának hagyományait őrző edények tartoznak. Ezek a következők:

1. Nagy edények, amelyek nyakán, vállán vízszintes, függőleges, illetve íves árkolások, vállán bütykök vannak. Színük fekete, sötétszürke, belül többnyire barna. (Tiszakeszi–Szódadomb: 2. kép 2, Ároktő–Dongóhalom: 2. kép 4, Tiszakeszi–Tiszapart: 5. kép 3). Hasonló urnákat a Tiszántúlon, s a Tisza jobb parti sávja mentén a késő bronzkor második felében élt gávai kultúra népének agyagművészete készítette.⁸

2. Árkolt vállú, egyfülű csészek (Ároktő–Pélypuszta: 3. kép 6). A Kárpát-medencei késő bronzkori népcsoportok mindegyikének emlékanyagában előfordulnak hasonló formájú, díszítésű csészek.⁹

3. Gömbölyded aljú, kihajló peremű, egyfülű csészek. (Ároktő–Dongóhalom: 2. kép 5, Ároktő–Pélypuszta: 3. kép 9, Szirmabesenyő környéke: 4. kép 8). Előfordul, hogy peremük a fülnél felcsúcsosodik (Tiszakeszi–Szódadomb: 2. kép 3), vagy válluk vízszintesen síkozott (Ároktő–Dongóhalom: 2. kép 8). Ugyanazt állapíthatjuk meg eredetéről, mint az előbbi csészeformáról.¹⁰

4. Behajló peremű tálak. Vannak közöttük díszítetlen (Ároktő–Dongóhalom: 3. kép 1) és turbántekerccszerűen díszített peremű (Ároktő–Dongóhalom: 2. kép 9, Ároktő–Pélypuszta: 4. kép 2, Cserépfalu: 5. kép 11) darabok. Ennek az edényformának készítése is általános volt a Kárpát-medencei késő bronzkori népcsoportoknál.¹¹

5. Ujjbenyomásos bordával, körömbenyomásokkal díszített fazekak (Cserépfalu: 5. kép 8, 9). Jelentős számban fordulnak elő a késő bronzkori emlékanyagban is.¹²

6. A Heves megye alföldi területén kiásott kora vaskori emlékek között találhatóak olyan késő bronzkori eredetű kerámiaformák, amelyek a tárgyalta Borsod megyei leletek között nem fordulnak elő. Ilyenek a kétfülű, vonalakkal, árkolással díszített, ún. Kyjaticei típusú urnák, hordó, virágcserepalakú, bütykös díszű fazekak, félgömbformájú, belül díszített csészek, egyenes peremű tálak.¹³

Az alföldi kora vaskori kerámiaművesség második nagy formacsoportjába tartoznak azok az edények, amelyek formája, díszítésének egyes vonásai a késő bronzkori fazekasság jellegzetességeit tükrözik, egészükben azonban már új formát, típust képviselnek.

1. Öblös, csonka kúpos nyakú, kihajló peremű nagy edény. Vállja ferdén árkolt (Ároktő–Pélypuszta: 3. kép 1). Hasonló edényeket találtak a kelet-szlovákiai Somotoron és a szerémségi Dályán (Dalj) kiásott kora vaskori temetőikben.¹⁴ Díszítetlen változata Sajóbátonyon került elő (5. kép 1).

5. Patek E., 1976. 337–362. Ua. 1980. 159.

6. Gallus S.–Horváth T., 1939. I–IV. t.

7. Párducz M., 1942. 150–151.; Csallány D., 1942. 151–154.; Trogmayer O., 1983. 95–97.

8. Kemenczei T., 1984. 65.

9. Kemenczei i. m. 69.; Patek E., 1968. 109.

10. Kemenczei i. m. 69.; Patek i. m. 103.

11. Kemenczei i. m. 67.; Patek i. m. 102.

12. Kemenczei i. m. 68.; Patek i. m. 111.

13. Patek 1976. 357. II. t. 1–10., III. t. 1–4. V. t. 10.

14. Pleinerová, I.–Olmerová, H. 1958. 113–114.; Gallus–Horváth i. m. LV. t.; Vinski–Gasparini, K. 1973. 115. t. 6., 7., 10.

2. Öblös, csonka kúpos nyakú, kihajló peremű edény. Vállát függőleges bordák díszítik. (Ároktő–Pélypuszta: 4. kép 4). A kelet-alföldi késő bronzkori gávai kultúra hasonló edényeire emlékeztető,¹⁵ de attól mégis eltérő kerámiaforma ez.

3. Nyomott gömbtestű, csonka kúpos nyakú csupor. Válla függőleges bordákkal, vonalcsoportokkal lehet díszítve (Ároktő–Dongóhalom: 2. kép 7, Szirmabesenyő környéke: 4. kép 9, Noszvaj: 4. kép 10). A díszítő motívumok a késő bronzkorból öröklődtek, a forma egészében azonban a kora vaskori alföldi fazekasok munkája. A középső vaskor, az ún. szkíta kor idején is készített kerámiatípus volt az Alföldön.¹⁶

4. Nyomott gömbtestű, egyfülű csésze. Vállát függőleges vonalcsoportok díszítik (Ároktő–Dongóhalom: 3. kép 2). A forma és a díszítés a Kárpát-medencei késő bronzkori kerámiaművesség öröksége, de ebben a változatban ezt a kerámiaformát a kora vaskori fazekasok alkották meg.¹⁷

5. Fordított csonka kúp alakú tál. Peremén három kettős bütyök van (Sajókeresztúr: 5. kép 5). Ilyen peremdíszű tálak a Nyugat-Kárpát-medencei korai hallstatti kultúra területéről is ismertek.¹⁸

6. Kihajló peremű tál. Pereme négy helyen felcsúcsosodik, s belül függőleges vonalcsoportokkal díszített (Szirmabesenyő: 5. kép 6). Mind az alföldi késő bronzkori leletek,¹⁹ mind az erdős-sztyeppevidék préskíta emlékei között²⁰ előfordulnak hasonló alakú, díszítésű tálak.

Keleti eredetűek azok az edénytípusok, amelyek a tiszavidéki kora vaskori kerámialeletek harmadik csoportját alkotják. A Borsod megyei leletek közül az alábbiakat sorolhatjuk fel.

1. Öblös nagy edények. Széles nyakuk ívelt, vállukat kis bütykök díszítik (Ároktő–Dongóhalom: 2. kép 6, Ároktő–Pélypuszta: 4. kép 1; Szirmabesenyő környéke: 5. kép 2). A Prut–Dnyeszter vidéki erdős-sztyeppés területek préskíta korú emlékeanyagában fordulnak elő hasonló edények.²¹

2. Öblös nagy edény. Nyaka szűk, ívelt, teste széles, nyomott gömb alakú. Nyakán árkolással, vállán kis bütykökkel díszített (Ároktő–Pélypuszta: 3. kép 8). Az előbbi edénnyel azonos területen, korban található meg párhuzamai.²² Ezenkívül az Al-Duna vidéki kora vaskori Basarabi-kultúra leletei között is vannak ilyen edények.²³

3. Bepecsételt, bevéselt, szurkált geometrikus vonalmintával díszített csészék (Ároktő–Pélypuszta: 4. kép 3, 5). Az Al-Duna vidéki Basarabi-kultúra, valamint a vajdasági-szerémségi Bosut-kultúra kerámiaművességének jellegzetességeit tükrözi ez a kerámiatípus.²⁴ A magyar Alföldről kevés hasonló lelet ismeretes. Borsod megyéből a mezőcsáti temetőben talált ilyen csésze említhető meg, ezenkívül a dél-alföldi Gorzsán napvilágra került hasonló díszű edénytöredékek tartoznak ebbe a leletcsoportba.²⁵ Eljutott ez a bepecsételt, vésett díszű kerámia az erdős sztyeppevidékre is, ahol a préskíta leletek között fordul elő.²⁶

15. *Kemenczei i. m.* 158. t. 8., 17.

16. *Párducz M.*, 1966. 24. t. 14., 28. t. 5.,

17. *Patek i. m.* 161.

18. *Nagy L.*, 1939. 51., 5. kép 15.; *Paulik, J.* 1964. 171., 5. kép 6.

19. *Kemenczei i. m.* 141. t. 5., 18.

20. *Lapušnján, V. L.* 1972. 94., 4. kép 1.

21. *Lapušnján i. m.* 92. 2. kép 2., 3.

22. *Meljukova, A. I.* 1958. 20. kép 1–2.

23. *Tončeva, G.* 1975. 43., IV. t.

24. *Vulpe, A.* 1965. 105.; *Medović, P.* 1978.; *Popović, P.* 1981.

25. *Patek i. m.* IV. t. 15., 16.; *Szabó G.* 1986.

26. *Lapušnján i. m.* 92., 2. kép 1., 3. kép 1., 5., 7. *Meljukova i. m.* 14. kép.

4. Kétfülű csésze (Tokaj környéke: 5. kép 4). A tiszavidéki kora vaskori kerámia jellegzetes típusa. Korábban, a késő bronzkor utolsó szakaszában nem készítettek az Alföldön ilyen edényeket, a Kárpátoktól keletre, az erdős-sztyeppevidéken és az Al-Duna vidékén viszont igen.²⁷ Így a tiszavidéki korai vaskori kétfülű csészék eredete ezekre a területekre nyúlik vissza.

5. Egyfülű, fordított csonka kúp alakú pohár. Jellegzetessége, hogy a fül felül felcsúcsosodik (Muhi–Jászoltó-dűlő: 4. kép 6). Ilyen fülkiképzésű edények az Alföldön először a kora vaskori sírleletek között találhatók meg,²⁸ nem nagy számban. Igen jellemző azonban ez a forma az erdős-sztyeppevidéki prészkíta korú kerámiáművességre.²⁹

6. Egyfülű, hengeres nyakú, karcolt vonaldíszű csésze (Hejőcsaba–Cementgyár: 4. kép 7). A fül kialakítása miatt az előbbi csészével azonos korú, eredetű lehet.

7. Fazék, amelynek a pereme alatt lyuksor fut körbe (Cserépfalu: 5. kép 7). Az erdős-sztyepei övezet prészkíta és szkíta korú fazekassága készített nagy számban ilyen edényeket.³⁰ A Kárpát-medencébe erről a területről juthatott el ez a kerámiatípus.

A Borsod megyében előkerült kora vaskori sírleletek között igen kevés csont-, fémtárgy van. Az Ároktó–Dongóhalmi egyik sírban egy vasgyöngy volt (3. kép 3), amely az i. e. IX–VIII. századtól kezdve Közép-Európában elterjedt vasművesség egyik korai emléke.

Érdekes tárgy az Ároktó–Pélyusztai 22. sírból kikerült geometrikus vésett mintával díszített csontlap (3. kép 5). Ilyen csontlapokra eddig csak az alföldi kora vaskori temetkezések feltárása során bukkantak.³¹ Rendeltetésüket nem ismerjük. Mivel több Heves megyei sírban ilyen csontlapot bronz varrótűvel, csontlukasztóval, vasárral együtt találtak, Szabó J. Győző arra gondolt, hogy ezek a lapok varrókészlet tartozékai voltak.³²

A Tiszakeszi–Szódadombon kiásott sírban egy csiszolt fenőkövet is találtak (2. kép 1). Az őskor több szakaszában szokás volt a halottak mellé fenőkövet helyezni. Gyakorivá ez a szokás a korai vaskorban vált. A sztyeppevidéken a prészkíta, szkíta korban az egyik leggyakoribb temetkezési melléklet volt ez a tárgyípus.³³

A már említett leleteken kívül az Ároktón és Tiszakeszin feltárt temetkezésekben állatcsontok is voltak. Sajnos ezeket az állatcsontokat nem határozták meg, így nem tudjuk milyen állatokhoz tartozhattak. A mezőcsáti és a Heves megyei kora vaskori sírokban birka és szarvasmarhacsontokat találtak.³⁴ Feltehető, hogy az ároktói, tiszakeszi sírokat hátrahagyó népcsoport is birka, szarvasmarha lapocka, lábreszeket helyezett állatáldozatként a sírgödörbe. A húsáldozat elhelyezése az elhunyt mellé az Alföld kora vaskori lakosságának jellegzetes temetkezési szokása volt. Ugyanilyen rítus uralkodott a sztyeppevidéki prészkíta és Erdély korai szkíta kori népességénél is.³⁵

A Tiszakeszi–Szódadombon és az Ároktó–Pélyusztai feltárt két sírban a halottakat fejfelé kelet felé temették el. Az ároktó–pélyusztai temetkezések tájolása ettől eltér. Háromban Ny, Ny–ÉNy, kettőben ÉNy, É–ÉNy-i irányban feküdtek a csontvázak.

27. Meljukova i. m. 16. kép 5., 6. Hänsel, B., 1976. 16. t. 1–4., 44. t. 1., 2., IX. t. 5.

28. Szabó J. Gy., 1969. 120. XVI. t. 3., 5.

29. Meljukova i. m. 16. kép 5., 6.

30. Meljukova i. m. 6., 7. kép Terenožkin, A. I. 1961. 44., 49. kép.

31. Patek i. m. 362. VIII. t. 1–4.

32. Szabó J. Gy. i. m. 75.

33. Terenožkin, A. I. 1976. 5. kép 4.

34. Patek i. m. 342. Szabó i. m. 75.

35. Terenožkin i. m. 92., Vasiliev, V. 1980. 164.

A Ny–K-i fő égtájban való temetkezés általános volt az alföldi kora vaskori népesség-nél, míg ÉNy-i irányú temetkezések kisebb számban kerültek elő.³⁶

Az ismertetett Borsod megyei sírok száma kevés ahhoz, hogy a különböző temetkezési módok arányára bármilyen következtetést lehessen levonni, a mezőcsáti temető-feltárás eredményei viszont erre jó adatokat nyújtanak. Az ott kiásott 55 sír közül hétben volt zsugorított helyzetben csontváz, a többi nyújtott helyzetben eltemetetteket tartalmazott.³⁷ Hamvasztásos sír ebből a korból egy-egy került elő Ároktő–Dongóhalmon, Dormádon és Csongrád–Vendelhalmon.³⁸

A korai vaskorban az Alföldön szokásos temetkezési rítus alapvető változást jelentett a megelőző korszakban, a késő bronzkor végén egyedüli temetkezési móddal, a halotthamvasztással szemben. A szinte teljes rítusváltás, az elhunytaknak nyújtott vagy zsugorított helyzetben való eltemetése csak annak a következménye lehetett, hogy az Alföldre a korai vaskorban újonnan letelepülő nép hozta magával sajátos, ősi temetési módját, hitvilágát. Ennek a rítusnak összes elemét együttesen a korai vaskor hagyatékában a Kárpátoktól keletre a sztyeppe és erdős-sztyeppe övezetében találjuk meg. A Prut–Dnyeper közötti vidéken feltárt, az i. e. IX–VII. századi temetkezések között ugyanúgy előfordulnak zsugorított, nyújtott helyzetben fekvő csontvázakat tartalmazó sírok és hamvasztásos temetkezések, mint az Alföldön.³⁹ A többfajta temetkezési mód azt bizonyítja, hogy az ott élt lakosság különböző eredetű népcsoportokból tevődött össze. Egy részük nyilvánvalóan a helyi őslakosság utódja volt, más részük viszont a sztyeppei, iráni kimmer törzsek egyikéhez tartozhatott. Ezek a törzsek is zsugorított, nyújtott helyzetben temették el az elhunytakat, állathús-áldozatot, kerámiát, néha lószerszámzathoz tartozó tárgyakat, fenőkövet, tört, nyilakat, ékszereket helyezve a sírgödörbe.

Az Alföldön feltárt kora vaskori temetkezések kerámialeleteit elemezve megállapíthattuk, hogy előfordulnak közöttük olyan tárgytipusok is, amelyekhez hasonlók, egyezők az erdős-sztyeppevidék azonos korú emlékei között is megtalálhatók. A temetkezési rítus azonossága mellett ez a tény is bizonyítja a két különböző területen élt népcsoportok szoros kapcsolatát, rokonságát. Ezeken túlmenőleg a fémleletek is erről tanúskodnak. Az ismertetett Borsod megyei temetkezésekből ugyan nem került elő keleti eredetű fémtárgy, de a szomszédos Heves megyében, a Füzesabony–Öregdombon feltárt temetőből viszont igen. Ezek olyan bronz zablák, szíjelosztó gombok, amelyekkel egyező darabok a sztyeppevidék kora vaskori, kimmer emléktanyagában nagy számban található meg. Füzesabonyon kívül Kelet-, Közép-Európában más lelőhelyeken is előkerültek ilyen, lószerszámzathoz tartozó tárgyak.⁴⁰ Borsod megyében két olyan kincsleletre is bukkantak, amelyek keleti, kimmer típusú zablákat, szíjelosztó gombokat tartalmaztak. Az egyik Prügyről, a másik Fügödről származik.⁴¹ A prügyi tárgyak olyan agyagedényben voltak, mint amilyen az ároktő–pélypusztai 27. sírból került elő.

A keleti eredetű lószerszámzatnak, fegyvereknek, ékszereknek Közép-Európába való elkerülésének módjára a régészeti kutatás két elméletet dolgozott ki. Az egyik szerint ezek a tárgyak kereskedelem útján jutottak a Kárpátoktól nyugatra,⁴² míg a másik

36. *Patek* i. m. 341.; *Gallus–Horváth* i. m. 11–12.

37. *Patek* i. m. 341.

38. *Szabó* i. m. 72.

39. *Lapušnján–Nikulice–Romanovskaja.*, 1974. 9.

40. *Gallus–Horváth* i. m. IX–XXI. t.; *Harmatta J.*, 1946–48., 79–132.; *Podborsky*, V. 1970. 147–192.; *Kossack*, G. 1980. 109–141.; *Bouzek*, J. 1983. 177–231.

41. *Kemenczei T.*, 1981. 29–41.; *Kemenczei T.*, 1986. 11–19.

42. *Kossack* i. m. 109–111.

elmélet ezeket egy sztyeppeni nép nyugatra való vándorlása emlékeinek határozta meg.⁴³ Ez a nép a kimmer törzsek szövetségébe tartozhatott, amely az i. e. IX. századtól az i. e. VII. század közepéig uralta a Fekete tengertől északra fekvő sztyeppevidéket.⁴⁴ Bármelyik elméletet is tartjuk helyesnek, az Alföld és a sztyeppevidék kora vaskori népei közötti érintkezést, a szoros kapcsolatokat a régészeti emlékek mindenképpen bizonyítják. Az Alföldön, így a Dél-Borsodban napvilágra került emlékekanyag teljességében azonban inkább a második elmélet helyességét látszik bizonyítani.

Az i. e. X. századot követő korból az Alföldről származó leletek teljesen más képet mutatnak, mint amelyet a késő bronzkori népességtől fennmaradt emlékek tükröznek. A késő bronzkori telepeket a lakosság elhagyta, az elhunytakat más rítus szerint temették el, a kézművesség emlékei új tárgytipusok készítéséről, elterjedéséről vallanak. Ezeknek a tárgyaknak párhuzamait – vastőrök, bronz zablák, szíjelosztók, kantárrózsák, buzogányok, fokosok, nyílhegyek, arany ékszerek – kivétel nélkül megtaláljuk a sztyeppeni övezet prészkíta, kimmer emlékekanyagában. Ekkor kezdődött meg a vasművesség fejlődése, a vastárgyak használatának általánossá válása. Ez a kor így a vaskorszak kezdete. Alapvető változás következett tehát be az Alföld lakosságának életében, s ez olyan hirtelen történt, hogy nem magyarázható a békés gazdasági fejlődés, kereskedelmi kapcsolatok nyomán bekövetkezett életmód-, kultúraátalakulással.

A féművesség termékeitől eltérően az agyagedények formája, díszítése főleg a helyi, alföldi kézművesség hagyományainak továbbélését tükrözi. Így a Tisza menti észak-alföldi területeken, az ároktői, tiszakeszi és mezőcsáti temetkezésekből előkerült edények egy része a késő bronzkori gávai kultúra kerámiatípusaira hasonlít. Ezek mellett azonban előfordulnak olyan fazekak, csészék, korsók is, amelyek formai megfelelőit az erdős-sztyeppevidék i. e. IX–VII. századi emlékekanyag tartalmazza. Azt, hogy az Alföld kora vaskori kerámia emlékekanyagában a helyi típusok vannak többségben, az a körülmény magyarázhatja, hogy az itt letelepedett idegen népcsoportok a helyi késő bronzkori lakoságnál kevésbé fejlett agyagművességgel rendelkeztek, s így számukra a helyi fazekasok készítették a kerámiát.

A sztyeppeni nomádok hadjárataira vonatkozó legkorábbi írásos görög, asszír történeti adatok az i. e. VIII. századig vezethetők vissza.⁴⁵ Ez azonban nem jelenti azt, hogy hadjárataik korábban nem indulhattak meg. Az első olyan közép-európai régészeti emlékek, amelyekben keleti típusú tárgyak vannak, az i. e. IX. századból származnak. Borsod megyében ennek a korszaknak az emléke a prügyi lelet, amelyben egy keleti eredetű bronz buzogány, lőfejfigurában végződő fokos is van. Az Alföldön ekkor letelepedett keleti népcsoport története a régészeti leletek alapján az i. e. VII. század közepéig követhető nyomon. Erről ugyancsak egy Borsod megyéből származó, Fügödön talált kincslelet tanúskodik, amelyben olyan vas zablák is vannak, mint amelyenek a sztyeppe-vidéki korai szkíta temetkezésekből kerültek elő.⁴⁶

Az i. e. IX. század és a VII. század közepe közötti időszak tehát az, amelyből az ismertett Borsod megyei kora vaskori emlékekanyag származik. Ez olyan nép emlékei közé tartozik, amely a Kárpátoktól keletre fekvő vidékekről vándorolt az Alföldre, uralma alá hajtva a helyi későbronzkori lakosságot, átalakítva annak szellemi, anyagi kultúráját, életmódját. Ez a nép első volt az ezután évszázadokon át több hullámban keletről benyomult népcsoportok sorában. A következő néphullám a szkíta-kor kezdetén, az i. e. VII. század végén érte el az Alföldet. Annak története már a középső vaskor keleti közé tartozik.

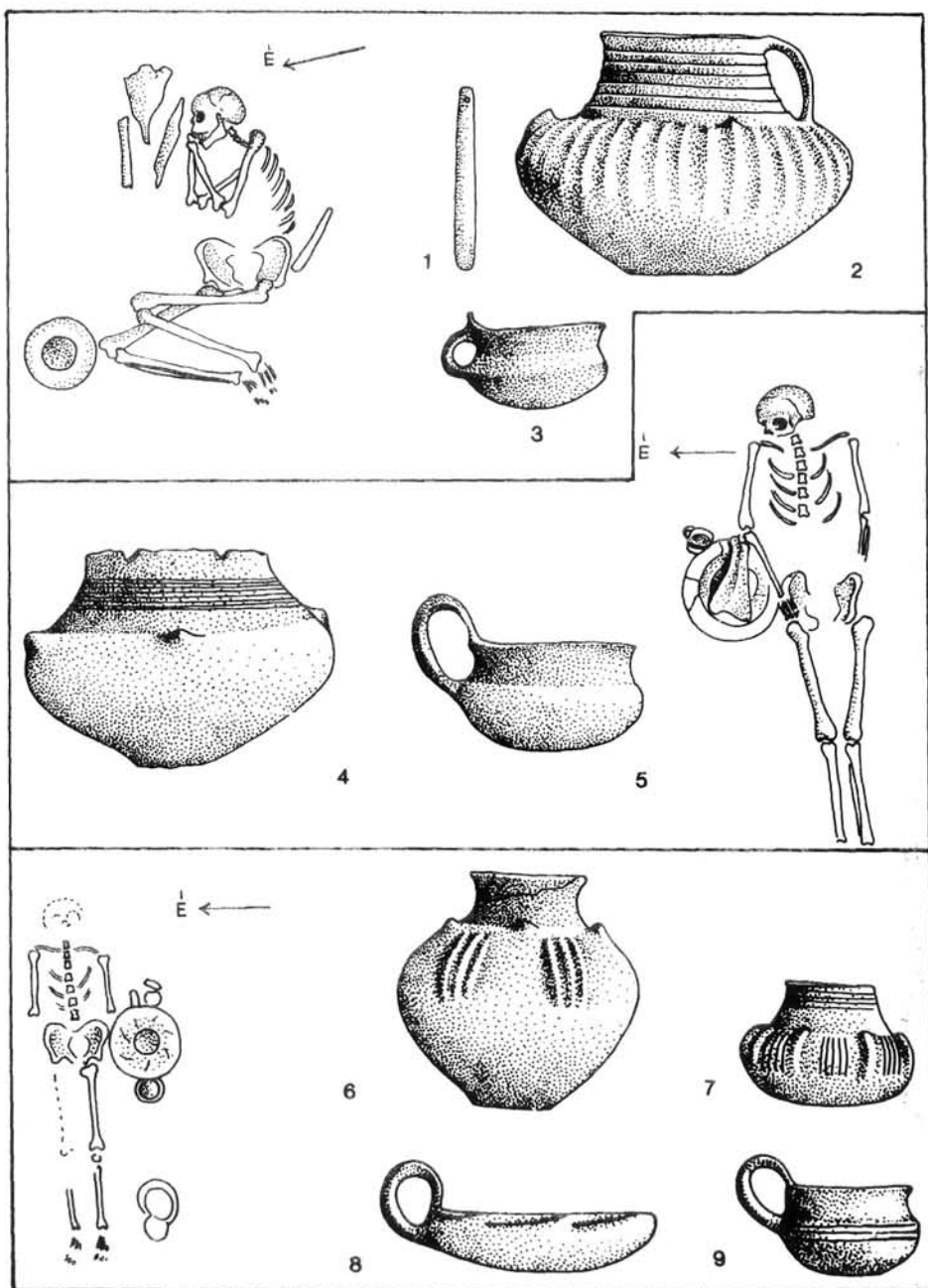
43. Foltiny, S. 1962. 112–120.

44. Terenožkin i. m. 186.

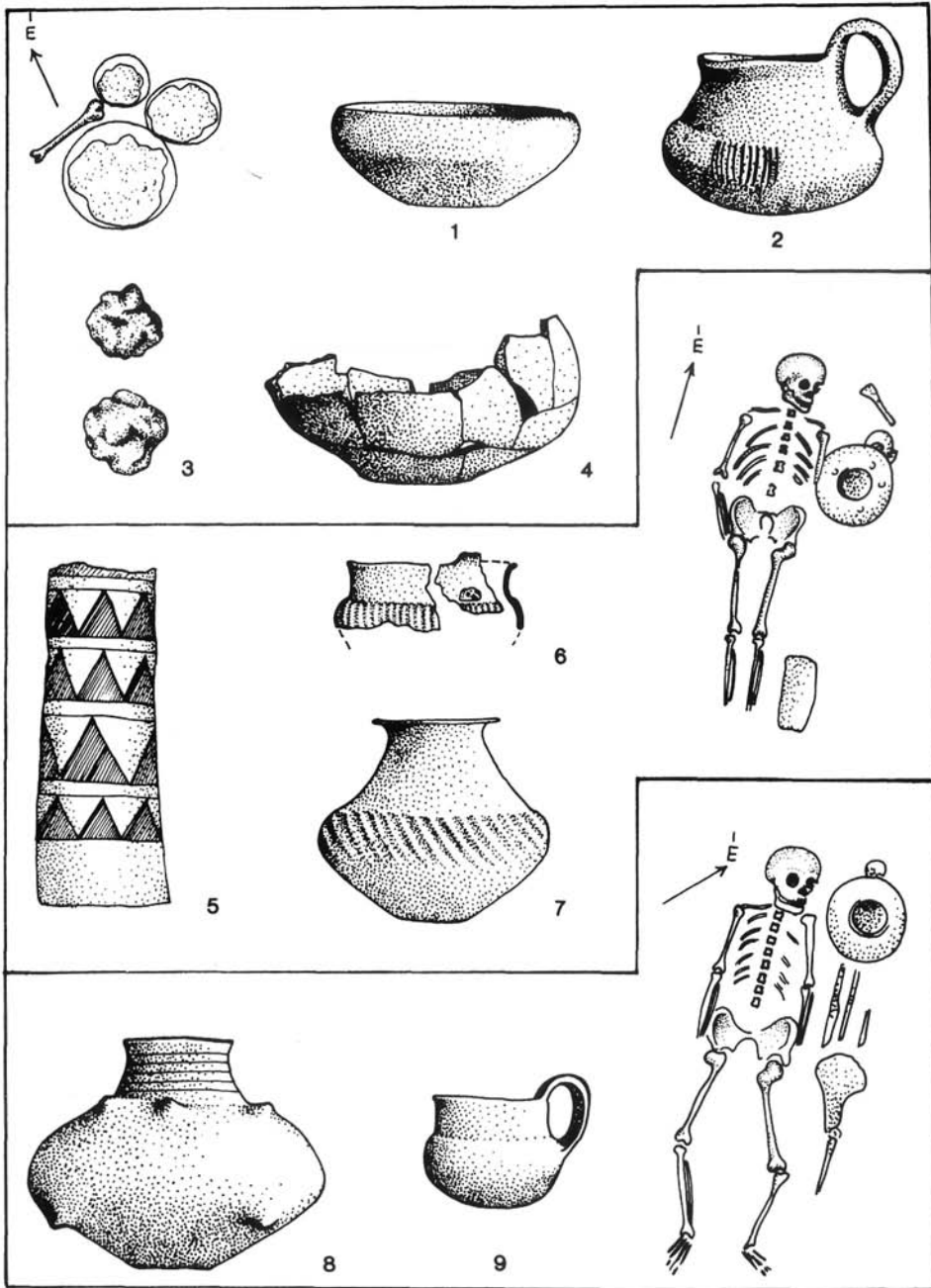
45. Werner, R. 1961. 128–133.

46. Kemenczei T., 1985. 46.

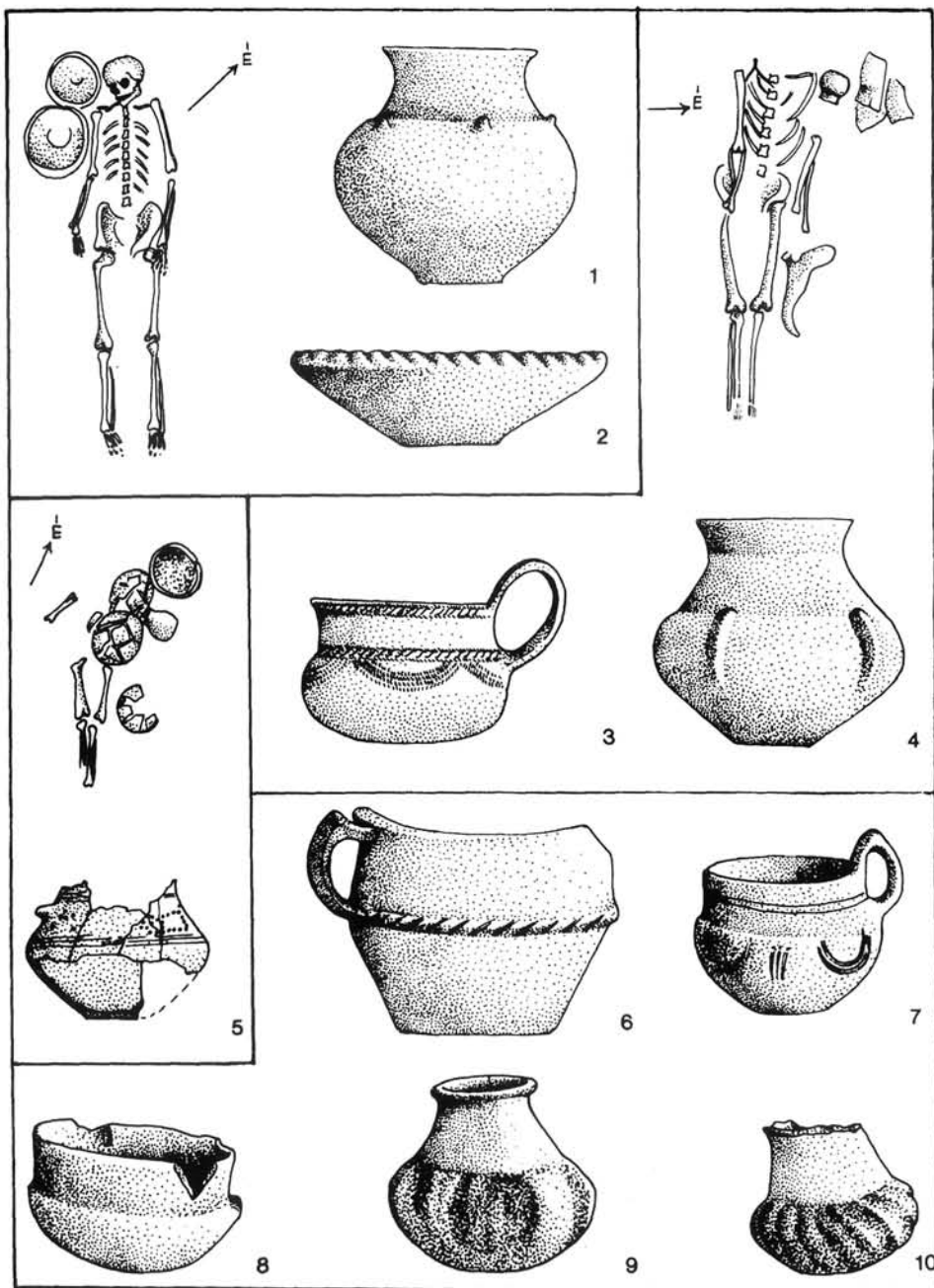

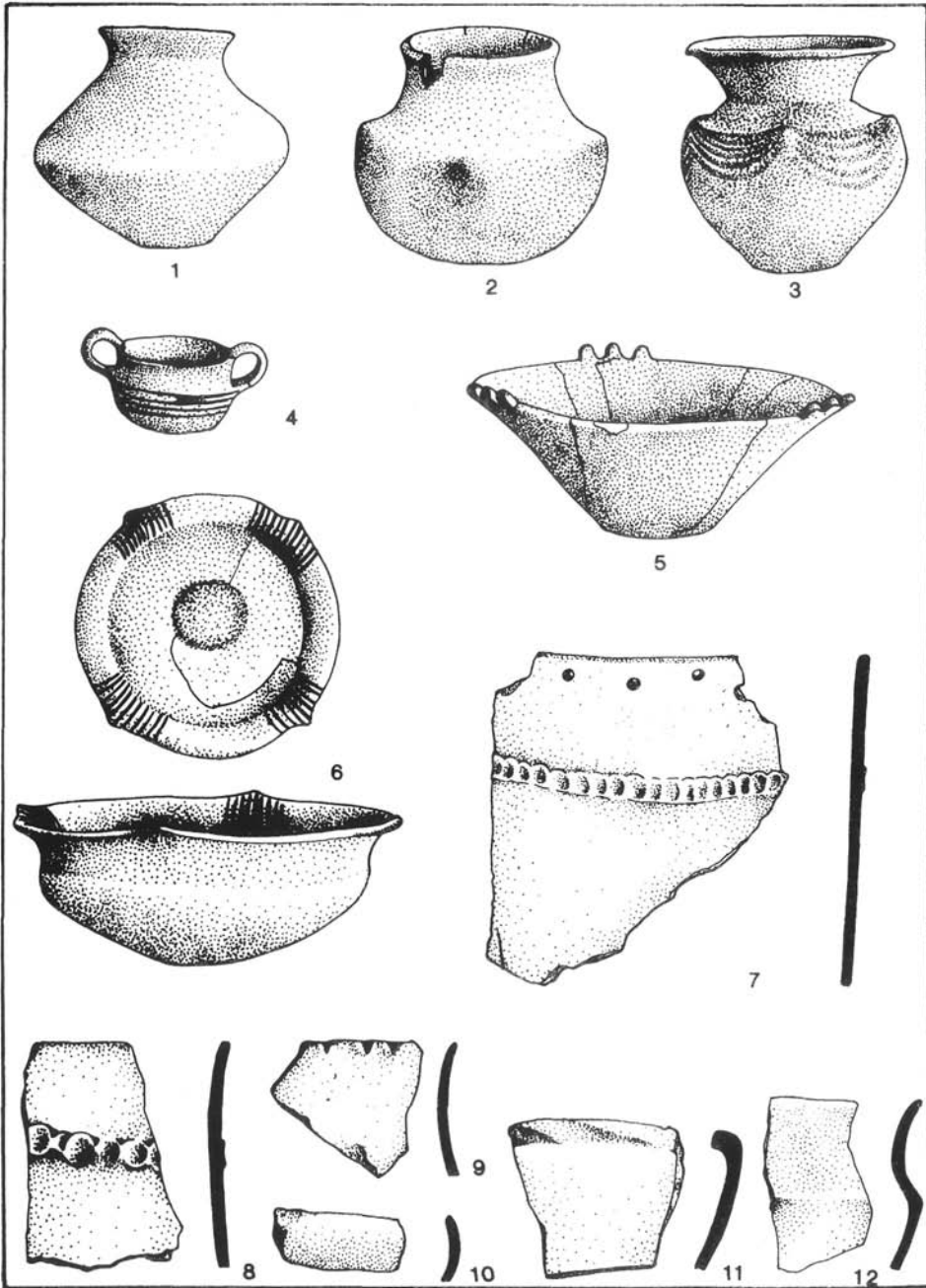
2. kép. 1-3: Tiszakeszi-Szódadomb; 4-5: Ároktő-Dongóhalom 6. sír;
6-9: Ároktő-Dongóhalom 8. sír.

3. kép. 1-4: Ároktő-Dongóhalom 4. sír; 5-7: Ároktő-Pelypuszta 22. sír;
8-9: Ároktő-Pelypuszta 24. sír.

4. kép. 1–2: Ároktő–Pelypuszta 25. sír; 3–4: Ároktő–Pelypuszta 26. sír; 5: Ároktő–Pelypuszta 27. sír; 6: Miskolc, Hejőcsaba–Cementgyár; 7: Muhi, Jászoltó-dűlő; 8–9: Szirmabesenyő környéke; 10: Noszvaj.

5. kép. 1: Sajóbáony; 2,6: Szirmabesenyő környéke; 3: Tiszakeszi–Tisza utca; 4: Tokaj környéke;
5: Sajókeresztúr ?; 7–12: Cserépfalu–Mésztelek.

IRODALOM

- Bouzek, J.*
1983. Caucasus and Europe and the Cimmerien problem. Sbornik Národního Muzeum v. Praze. 37. 177–231.
- Csallány D.,*
1942. A szegedőthalmi prészkíta íjrészlet. Archeologiai Értesítő 151–154.
- Foltiny, S.*
1962. Zur Problematik der Kulturbeziehungen der mittel- und südeuropäischen Reitervölkern und der Bevölkerung Norditaliens am Beginn der Früheisenzeit. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. 92. 112–120.
- Gallus S.–Horváth T.,*
1939. Un peuple cavalier préscythique en Hongrie. Budapest
- Gálffy I.,*
1901. Az archeologiai szakosztály jelentése. Borsod-miskolci Közművelődési Egyesület Évkönyve. 45.
- Harmatta J.,*
1946–48. Le problème cimérien. Archeologiai Értesítő. 79–132.
- Hänsel, B.*
1976. Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau. Bonn
- Kemenczei T.,*
1981. Ostungarn in der Zeit der Frühhallstattkultur. In: Die Hallstattkultur. Symposium Steyr. Linz, 79–92.
1984. Die Spätbronzezeit Nordostungarns. Budapest
1985. Mitteleisenzeitliche Trensens von ost- mitteleuropäischen Typ im Alföld. Folia Archeologica 26. 43–68.
1986. A prügyi kora vaskori kincslelet. Communicationes Archeologicae Hungariae 1981. 29–41. Zur Problematik der früheisenzeitlichen Geschichte Ostungarns. Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Postdam. 20. 11–19.
- K. Végh K.,*
1968. Avarkori leletek a miskolci múzeumban. Herman Ottó Múzeum Évkönyve 7. 47.
1970. Honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban. Herman Ottó Múzeum Évkönyve 9. 16.
- Kossack, G.*
1980. „Kimmerische Bronzen”. Situla 20–21., 109–141.
- Lapušnja, V. L.*
1972. Raskopki pamjatnikov kulturey frakiskogo galštata v Moldavii In: Arheologičeskie issledovanija v Moldavii v 1968–69. gg. Kišinev 88–121.
- Lapušnja–Nikulice–Romanovskaja*
1974. Pamjatniki rannego železnogo veka. Arheologičeskaja karta Moldavskoj SSR. Kišinev 9.
- Meljukova, A.*
1958. Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo srednego Podnestrovja. In: Materiali i Issledovanija po Arheologii SSSR. 64.
- Medović, P.*
1978. Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju. Beograd
- Nagy L.,*
1939. A közép-répápusztai kora vaskori temető. Folia Archeologica 1–2. 39–57.
- Patek E.,*
1968. Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Budapest
1976. Präskythische Gräberfelder in Ostungarn. In: Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa Bratislava. 337–362.
1980. Einige Daten zu den Anfängen der Früheisenzeit in Ungarn. Situla 20–21. 153–163.
- Paulik, J.*
1964. Význam lúdu severných „popolnicových” poli pre vnútrokarpatský vývoj. Študijné zvesti AUSAV 13. 163–184.

- Párducz M.*,
1942. Prézskíta sírok Lebón. Dolgozatok, Szeged, 18. 150–151.
1966. The Sythian age cemetery at Tápíószele. Acta Archeologica Hungarica 18. 35–91.
- Pleinerová, I.–Olmerová, H.*
1958. Halstatské nálezy ze Somotorské hory. Slovenská Archeologia 6. 113–114.
- Podborský, V.*
1970. Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit. Brno
- Popović, D.*
1981. Keramika starijeg gvozdenog doba u Sremu. Beograd
- Szabó G.*,
1986. Kora vaskori kerámialeletek Hódmezővásárhely Gorzsa–Cukortanya lelőhelyen. Archeologiai Értesítő 114.
- Szabó J. Gy.*,
1969. A hevesi szkítakeri temető. Egri Múzeum Évkönyve 55–128.
- Terenozhkin, A. I.*
1961. Predskifskij period na dneprovskom Pravobereže. Kiev 44.
1976. Kimmerijcy. Kiev
- Tońceva, G.*
1975. O frakijah nynešnik Ukrany, Moldovy, Dobrudži i Severo-Vostočnoj Bolgarii v XI–VI vv. do n. e. In: Studia Thracica 1., Sofia. 28–68.
- Trogmayer O.*,
1983. A vaskor kezdete. In: Szeged története. Szeged, 95–97.
- Vasiliev, V.*
1980. Sciții agatírși teritoriul României. Cluj-Napoca.
- Vinski-Gasparini*
1973. Kultura polja sa žarama u Severnoj Horvatskoj. Zadar
- Vulpe, A.*
1965. Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien. (Die Basarabi Kultur.) Dacia 9. 105–132.
- Werner R.*,
1961. Kimmerier–Skythen–Sarmaten. In: Abriß der Geschichte antiker Randkulturen. München. 128–133.

FRÜHEISENZEITLICHE FUNDE IN SÜD-BORSOD

(Auszug)

Im südlichen Teil des Komitats Borsod kamen noch vor Jahrzehnten wichtige Funde der früheisenzeitlichen Geschichte des Alföld zum Vorschein. Ihre Mitteilung erfolgte nicht, nur in Facharbeiten berief man sich auf sie.¹ Ihre Fundorte sind.

Tiszakeszi–Szódadomb (Abb. 2., 1–3.),² Ároktó–Dongóhalom (Abb. 2., 5–8.), Abb. 3., 1–4.),³ Ároktó–Pelypuszta (Abb. 3., 5–9., Abb. 4., 1–5.),⁴ Miskolc, Hejőcsaba–Zementfabrik (Abb. 4., 6.), Muhi–Jászoltó-dűlő (Abb. 4., 7.), Noszvaj (Abb. 4., 10.), Sajóbabony (Abb. 5., 1.), Umgebung von Szirmabesenyő (Abb. 4., 8., 9., Abb. 5., 2., 6.), Sajókeresztúr (Abb. 5., 5.), Tiszakeszi–Tisza utca (Abb. 5., 3.). Umgebung von Tokaj (Abb. 5., 4.), Cserépfalu–Mésztető (Abb. 5., 7–12.).

In Süd-Borsod stellt den bedeutendsten früheisenzeitlichen Fundort Mezőcsát dar, wo 55 Bestattungen freigelegt wurden.⁵ Gräber solchen Alters wurden im Alföld noch im Komitat Heves⁶ und in der Umgebung von Szeged zutage gefördert.⁷

Die früheisenzeitlichen Funde des Museums von Miskolc kann man ihrer Form nach in drei Gruppen verschiedener Herkunft auseinanderhalten. In die erste Gruppe gehören die Traditionen bewahrenden Gefäße der Töpferei der örtlichen, spätbronzezeitlichen Bevölkerung (Abb. 2., 2., 4., Abb. 5., 3., Abb. 2., 5., Abb. 3., 9., Abb. 4., 8., Abb. 2., 3., 8., Abb. 3., 1., Abb. 2., 9., Abb. 4., 2., Abb. 5., 11., Abb. 5., 8., 9.).^{8–13}

Die zweite Formengruppe bilden die Gefäße, deren einzelne Züge zwar die Eigenartigkeiten der spätbronzezeitlichen Keramik widerspiegeln, in ihrer Gänze jedoch schon einen neuen Typ vertreten (Abb. 3., 1., Abb. 5., 1., Abb. 4., 4., Abb. 2., 7., Abb. 4., 9., 10., Abb. 3., 2., Abb. 5., 5., 6.)¹⁴⁻²⁰ Östlichen Ursprunges sind die Gefäßtypen, die sich in die dritte Gruppe der früheisenzeitlichen Keramikfunde der Theißgegend einreihen lassen (Abb. 2., 6., Abb. 4., 1., Abb. 5., 2., Abb. 3., 8., Abb. 4., 3., 5., Abb. 5., 4., Abb. 4., 6., 7., Abb. 5., 7.)²¹⁻³⁰

Häufige Gegenstände der früheisenzeitlichen Bestattungen sind im Alföld die verzierten Knochenplatten (Abb. 3., 5)³¹⁻³² und Wetzsteine (Abb. 2., 1.). Die letzteren können östlichen Ursprunges sein.³³

Außer den erwähnten Funden kamen aus den früheisenzeitlichen Gräbern auch Schafs- und Rindsknochen ans Tageslicht.³⁴ In diesem Zeitalter wurden in der Steppengegend und in Siebenbürgen in die Gräber noch Fleischopfer beigelegt.³⁵

Im Alföld bestattete man in der Früheisenzeit die Toten meistens mit dem Kopf nach dem Westen gerichtet, jedoch kommen auch NW orientierte Gräber vor.³⁶ In der Mehrheit der Gräber waren die Skelette gestreckt, in geringerem Maße in Hockerlage.³⁷ Es kommen auch Brandgräber vor.³⁸ In der Früheisenzeit treffen wir dieselben Bestattungssitten in der Waldsteppengegend an.³⁹

Von den im Alföld erschlossenen Bestattungen kamen aus den in Füzesabony-Öregdomb freigelegten Gräbern auch bronzene Trensen, Phalern ans Tageslicht. Zum Pferdegeschirr gehörende Gegenstände solchen Alters wurden in Mitteleuropa auch an anderen Fundstellen gefunden.⁴⁰ Im Komitat Borsod enthalten die aus Prügy und Fügöd stammenden Hortfunde solche Gegenstände.⁴¹

Das Pferdegeschirr östlichen Ursprunges dürfte durch den Handel⁴² oder die Völkerwanderung⁴³ gleicherweise nach Mitteleuropa gelangt sein. In der Steppengegend gehören solche Gegenstände zur Nachlassenschaft der Kimmer.⁴⁴⁻⁴⁵ Die ersten solchen Funde des Karpatenbeckens, in welchen sich Trensen, Waffen östlichen Ursprunges befinden, stammen aus dem 9. Jh. v. u. Z. Die Herstellungs- und Gebrauchszeit der damals verbreiteten östlichen Gegenstandstypen dauerten bis zur Mitte des 7. Jhs v. u. Z.⁴⁶ Aus dieser Periode stammt auch das erörterte Denkmalmaterial aus dem Komitat Borsod.

Tibor Kemenczei